

*Комеліна О.В., д.е.н., професор, Пугач О.А., аспірант,
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Досліджено концептуальні основи забезпечення економічної безпеки держави, систематизовано внутрішні та зовнішні загрози в сфері реалізації національних економічних інтересів, які дозволили виділити основні завдання та цілі системи забезпечення економічної безпеки держави, запропоновано основні принципи забезпечення економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека держави, загрози, небезпека, система забезпечення економічної безпеки.

*Комеліна О.В., д.э.н., профессор, Пугач О., аспирант,
Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка*

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Исследовано концептуальные основы обеспечения экономической безопасности государства, выявлено внешние и внутренние угрозы в сфере реализации национальных экономических интересов, что позволило выделить основные задачи и цели системы обеспечения экономической безопасности государства, предложено основные принципы формирования системы обеспечения экономической безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, угроза, опасность, система обеспечения экономической безопасности.

*O. Komelina, Doctor of Economics, Professor, O. Pugach, postgraduate student,
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University*

THE CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE STATE ECONOMIC SECURITY

Summary. *The article investigates the conceptual foundations of the state economic security, detected internal and external threats in the sphere of national interests, which allowed to identify the main tasks and objectives of ensuring economic security offered by the basic principles which should be based system of economic security.*

Keywords: *economic security of the state, risk, danger, a system of economic security.*

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими чи практичними завданнями. Процес становлення економічної системи України в ринкових умовах поряд із беззаперечними досягненнями супроводжувався виникненням серйозних проблем. Оцінюючи масштабність назрілих проблем можна стверджувати, що на даний час вони становлять загрозу економічній безпеці України, перешкоджають ефективному функціонуванню національної економічної системи. Сучасні інтеграційні процеси та глобалізація світової економіки надають особливого значення проблемі економічної безпеки держави як основи забезпечення її суверенітету, конкурентоспроможності, органічного входження країни в систему світової економіки.

За таких умов функціонування економічної системи особливої актуальності набуває пошук шляхів ефективного забезпечення економічної безпеки держави. Зростання кількості наукових досліджень з даної проблематики пов'язано також з відсутністю єдності в розумінні природи і сутності економічної безпеки, недосконалістю методичних засад визначення рівня економічної безпеки України, відсутністю надійного механізму попередження загроз та зміцнення економічної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базові концептуальні підходи до визначення сутності, ролі, складових і форм економічної безпеки представлені в наукових працях Ф. Ліста, Дж. М. Кейнса, А. Бернса, Дж. Лючіані, В. Кабле, М. Кахлера, Е. де Сото, В. Паретто та ін. Наприкінці ХХ ст. вперше проблеми економічної безпеки були висунуті у публікаціях російських та вітчизняних учених Л. Абалкіна, С. Глазьева, А. Городецького, Н. Агадуліна, В. Сенчагова, С. Олейнікова, Г. Пастернак-Таранушенка, О. Барановського, І. Бінька, З. Варналія, О. Власюка, В. Гейця, Б. Губського, М. Єрмошенка, Я. Жаліла, С. Кірєєва, В. Мунтіяна, С. Пирожкова, А. Сухорукова, В. Шлемка та багатьох інших. Однак, виникає необхідність дослідження внутрішніх та зовнішніх загроз в сфері реалізації національних економічних інтересів, що дозволить сформулювати основні цілі та завдання системи забезпечення економічної безпеки держави у сучасних умовах.

Метою статті є дослідження концептуальних основ забезпечення економічної безпеки держави, виявлення внутрішніх та зовнішніх загроз у сфері реалізації національних економічних інтересів, які дозволять виділити основні цілі, завдання та принципи ефективного функціонування системи забезпечення економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток світового господарства на сучасному етапі відбувається під впливом процесів глобалізації, які характеризуються зростанням взаємозв'язків та взаємозалежності окремих країн та їх економік, зокрема, шляхом відкриття внутрішніх ринків країн для іноземних товарів, послуг, капіталів, робочої сили. За умов глобалізації економіка країни, яка інтегрується у світовий економічний простір, потрапляє під вплив багатьох зовнішніх загроз, що набуло особливої актуальності в період світової економічної кризи 2008-2009 рр. В зв'язку з цим проблема гарантування економічної безпеки на сьогодні потребує формування чіткого уявлення про структуру і загальні принципи побудови системи національної безпеки та економічні аспекти її організації.

Економічна безпека виступає вагомим складовим національної безпеки та її фундаментом. Отже, забезпечення економічної безпеки є винятковою прерогативою держави, що посилює роль саме держави у створенні системи її самозбереження, формування механізмів самозахисту від сукупної дії загроз [1, с. 17].

Беручи до уваги, що економічна безпека держави є досить складним та багатовекторним поняттям, у науковій літературі зустрічаються різноманітні її трактування. Дискусія про сутність економічної безпеки свідчить, що її змістовно-понятійне трактування поки що перебуває на стадії становлення.

У науковій літературі на сьогодні склалися три основні концептуальні підходи до визначення сутності економічної безпеки держави:

- економічна безпека держави як етап захищеності економіки від можливих загроз;
- економічна безпека держави як етап суспільної системи, здатний забезпечити цільові параметри безпеки;
- економічна безпека держави як комплекс заходів державного регулювання, спрямований на запобігання загрозам та реалізацію національних економічних інтересів.

Дослідження літературних джерел дозволило дійти до висновку, що переважна більшість науковців дотримуються першої позиції, згідно з якою сутність економічної безпеки полягає в етапі захищеності економіки від певних загроз. Так, на думку А. Городецького, «економічна безпека – це надійна і забезпечена всіма необхідними засобами держави захищеність національно-державних інтересів у сфері економіки від внутрішніх і зовнішніх збитків» [2]. До даного концептуального підходу схильється також І.С. Чорнодід, який під економічною безпекою розуміє «етап захищеності найважливіших економічних інтересів особи, суспільства, держави, розвиток достатнього економічного потенціалу, що сприятиме спійкому й ефективному функціонуванню в режимі розширеного відтворення» [3]. Таку ж позицію розділяють О.Ф. Новікова та Р.В. Покопченко [4], О.С. Шнирко [5], Г.Б. Славін та М.Б. Чельцов [6], Г.А. Пастернак-Таранушенко [7] та інші, які також наголошують

на економічній безпеці держави як стані захищеності національних економічних інтересів від економічних та пов'язаних з ними на національному рівні загроз.

Другий концептуальний підхід базується на розумінні економічної безпеки держави як такого стану економічної системи держави, який забезпечує недопущення переходу параметрів безпеки за граничні значення. Зокрема Л. Абалкін розглядає економічну безпеку як «сукупність умов та факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного поновлення та самовдосконалення» [8]. А. Архипов під економічною безпекою держави передбачає «здатність економіки забезпечувати стійке економічне зростання, достатнє задоволення суспільних потреб, ефективне управління, захист економічних інтересів на національному та міжнародному рівнях» [9].

Деякі науковці поєднують характеристики двох попередніх концептуальних підходів при визначенні сутності економічної безпеки. Зокрема вітчизняні фахівці в галузі економічної безпеки В. Шлемко та І. Білько пояснюють економічну безпеку як «стан національної економіки, який дає можливість зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особистості, сім'ї, суспільства, держави» [10]. Аналогічної точки зору притримуються автори Концепції економічної безпеки України (1999 р.), які визначають економічну безпеку держави як «стан економіки, суспільства та інститутів державної влади, за якого забезпечується реалізація та гарантований захист національних економічних інтересів, прогресивний соціально-економічний розвиток України, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих внутрішніх та зовнішніх процесів» [11].

Схоже синтетичне визначення двох перших концептуальних підходів було запропоноване Я. Жаліло. Він вважає, що «економічна безпека держави – це складна багатофакторна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [12].

Узагальнення вище викладених концептуальних підходів до визначення сутності економічної безпеки держави свідчить про їх певну обмеженість. Служливість такої позиції пояснюється тим, що за першим підходом визначення економічної безпеки держави тільки як досягнутий рівень захищеності економіки або певний її стан відображають сутність цієї категорії переважно зі статичного боку як щось дане, завершене, що вже відбулося. Тому трактування економічної безпеки держави потрібно поєднувати з другим концептуальним підходом, що надає її визначенню більш динамічні характеристики, такі як здатність, можливість, готовність, яким притаманна перспективна дія.

Заслуговує на увагу й підхід, що базується на розумінні економічної безпеки держави в контексті сукупності заходів державного регулювання, які гарантують захист національних економічних інтересів від різного роду загроз. Наприклад, Б. Райзберг, Л. Лозовський, О. Стародубцева економічну безпеку визначають як створені державою умови, які гарантують, що господарству країни не буде завдано значної шкоди від внутрішніх та зовнішніх економічних загроз [13]. В. Муштіян також пропонує трактувати економічну безпеку як загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, який включає механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам [14].

Деякі науковці пропонують розглядати поняття економічної безпеки держави комплексно, комбінуючи існуючі підходи. Так, Ф. Медвідь вважає, що «економічна безпека держави – це стан захищеності економіки, коли сукупність державних і суспільних гарантій забезпечує її стабільний розвиток, захист пріоритетних інтересів народу, джерел його матеріального і духовного розвитку від внутрішніх і зовнішніх загроз» [15]. М. Сромошенко визначає економічну безпеку як такий стан економічного механізму країни, який

характе
загроз,
ефектив
Та
держави
трактує
економі
економі
іншого.
Ві
такий с
зовнішн
Законі У
розгляда
безпеки
Та
політики
внутріш
В
економі
може д
буденно
можуть
та неэф
практич
діяльнос
належну
виходяч
тому о
спрогно
безпеки
На
основні
виділен
1)
інновац
дослідж
2)
3)
фінанс
фінанс
4)
агропр
підтрим
5)
економ
6)
низькі
7)
питомо
8)
внутріш

характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних інтересів стабільний і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери [16].

Таким чином, проблема визначення змісту та сутності поняття «економічна безпека держави» залишається досить актуальним, адже до цього часу не запропоновано такого трактування даного поняття, яке було б вичерпним та відображало б всі аспекти сутності економічної безпеки держави. Про це зазначають ряд науковців, зокрема В. Гесць: «поняття економічної безпеки належить до числа тих, які, з одного боку, усім інтуїтивно зрозумілі, а, з іншого, важко визначаються в досить коректній та вичерпній формі» [17, с. 11].

Відповідно до чинного законодавства України під економічною безпекою розуміють такий стан розвитку економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави [18]. У Законі України «Про основи національної безпеки України» загрози економічній безпеці держави розглядають як сукупність наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів у економічній сфері [19].

Таким чином, економічна безпека держави досягається здійсненням єдиної державної політики, узгодженої, збалансованої, скоординованої системою заходів, адекватних внутрішнім та зовнішнім загрозам.

В науковій літературі зустрічаються різні погляди щодо впливу тих чи інших загроз на економічну безпеку держави. Так, деякі науковці вважають, що лише невелика кількість загроз може дійсно підірвати економічну безпеку держави, тоді як більшість загроз пов'язана з буденною економічною діяльністю. Інші ж дослідники притримуються погляду, що всі загрози можуть становити суттєву небезпеку для сталого економічного розвитку країни в разі невчасного та неефективного реагування на них. Останній підхід аргументують тим, що в господарській практиці не завжди можна вчасно поділити ті чи інші чинники на індикатори звичайної діяльності та явища, впливу яких необхідно негайно протидіяти, тому необхідно приділяти належну увагу всім явищам, які справляють негативний вплив на економічний розвиток країни, виходячи з того, що всі вони можуть становити загрозу для економічної безпеки держави. Саме тому одне з найголовніших і найскладніших завдань економічної безпеки держави – спрогнозувати та попередити загрозу, а не аналізувати її негативні наслідки після порушення безпеки, що вже відбулося.

На сучасному етапі Законом України «Про основи національної безпеки України» серед основних реальних та потенційних загроз національній безпеці України в економічній сфері виділено наступні [19]:

- 1) істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку;
- 2) ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки;
- 3) нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків;
- 4) критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромисловому комплексі, системах життєзабезпечення; загострення проблеми підтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України;
- 5) недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці;
- 6) критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку;
- 7) нерациональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості;
- 8) велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів;

9) небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;

10) неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці;

11) критичний стан з продовольчим забезпеченням населення;

12) неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави;

13) «стінзація» національної економіки;

14) переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними.

За найбільш поширеною класифікаційною ознакою, а саме по відношенню до економічної системи, всі вище перелічені загрози економічній безпеці України можна поділити на внутрішні та зовнішні.

Сукупність внутрішніх загроз становлять:

– відсутність надійної системи забезпечення економічної безпеки України, зокрема в зв'язку з відсутністю Концепції економічної безпеки (остання розроблена в 1999 році й в умовах сьогодення втратила свою актуальність) та Державної стратегії економічної безпеки України;

– низький технологічний рівень більшості галузей національної економіки, високий рівень матеріало- та енергоємності виробництва, низька якість продукції і, як наслідок, низька конкурентоспроможність національної економіки;

– втрата значної частини науково-технічного потенціалу, позицій на важливих напрямках науково-технічного прогресу;

– деформована структура виробництва, відсутність науково-обґрунтованої структурної перебудови економіки;

– руйнування системи відтворення виробничого потенціалу, надання переваг поточним витратам на шкоду капітальним;

– низький рівень замкнених циклів виробництва стратегічно важливої продукції;

– високий рівень монополізації економіки, посилення сировинної спрямованості;

– енергетична криза;

– недостатня розвіданість власної мінерально-сировинної бази, особливо тих її компонентів, які Україна змушена імпортувати;

– низький рівень видобутку нафти, газу, вугілля для забезпечення власних потреб;

– неефективність державного управління соціально-економічними процесами;

– недосконалість національного законодавства, пов'язаного з регулюванням економічних процесів;

– низька інвестиційна активність та вкладення капіталів переважно в посередницьку та фінансову діяльність за рахунок виробничої;

– скорочення виробничої сфери;

– невважене реформування відносин власності, відсутність ефективного власника приватизованого майна;

– низький платоспроможний споживчий попит населення;

– посилення майнового розшарування населення, зростання бідності;

– погіршення фізичного і духовного здоров'я населення, моральна деградація особи, сім'ї, суспільства;

– зростання масштабів тіньової економіки;

– криміналізація економіки, зростання корупції та організованої злочинності, її проникнення в базові галузі української економіки внаслідок послаблення системи державного контролю;

– перетворення української економіки в об'єкт протидії політичних угруповань та мафіозних структур.

- слабкість інститутів влади, яка у поєднанні з недосконалою законодавчою базою призводить до низької правової, фінансової, договірної дисципліни, масового приховування доходів та ухиляння від сплати податків;
 - брак адекватного законодавства та судової системи, затримка і відставання у створенні найважливіших інститутів ринкової економіки;
 - значна відмінність у соціально-економічному розвитку регіонів України;
 - неефективне використання природних ресурсів, широкомасштабне застосування екологічно шкідливих технологій, відсутність ефективних природоохоронних заходів та ін.
- До головних зовнішніх загроз в умовах сьогодення належать:
- відсутність експортно-імпоротної збалансованості, значне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо;
 - імпортна залежність України з багатьох видів продукції, у тому числі стратегічні товари, енергоносії, комплектуючі вироби для машинобудування, продовольчі товари;
 - нераціональна структура експорту, надмірний вивіз сировинних ресурсів;
 - перебування в зародковому стані фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктури підтримки конкурентоспроможності українського експорту;
 - надмірна відкритість економіки України, невважена лібералізація зовнішньоекономічної діяльності;
 - некерований відплив за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів;
 - недостатній експортний та валютний контроль і недосконалість митної політики;
 - залежність процесу реформування економіки України від надання іноземних кредитів та іншої іноземної допомоги;
 - зростання зовнішньої заборгованості, нераціональне використання іноземних кредитів та ін.

Дія внутрішніх і зовнішніх небезпек і загроз на стан національної безпеки країни (суспільства), як правило, не буває постійною. Вона час від часу змінюється залежно від зміни умов функціонування суспільства, а також від зміни внутрішнього і зовнішнього макроекономічного середовища.

В одному випадку вирішальний вплив на стан безпеки держави можуть представляти дії внутрішніх сил і загроз, в іншому – найбільшу загрозу може робити дія зовнішніх сил і небезпек. При аналізі рівня безпеки держави і суспільства слід звертати увагу на той факт, що взаємодія внутрішніх і зовнішніх загроз і небезпек, їх сукупна дія можуть призводити до істотного посилення загальної загрози, або навпаки призвести до їх послаблення.

Кризові тенденції, що характеризують розвиток економіки України, зумовили визначення внутрішніх загроз для економічної безпеки України як таких, що набагато перевищують небезпеку зовнішніх і можуть призвести до дезінтеграції України, до загальнонаціональних техногенних та екологічних катастроф, соціального вибуху або істотного обмеження можливостей керівництва держави щодо вирішення внутрішніх проблем і дій на міжнародній арені. Зовнішні та внутрішні небезпеки і загрози існують і проявляють себе у всіх основних сферах життєдіяльності держави і суспільства: економічній, політичній, соціальній, інформаційній, духовно-етичній, оборонній. Саме ці сфери схильні до найбільших небезпек і загроз, що вимагає запровадження системи методів і механізмів їх нейтралізації з метою захисту суспільства і держави від дії зовнішніх і внутрішніх негативних сил.

Для України значний негативний вплив на забезпечення економічної безпеки становлять загрози в інституційній та правовій сфері. Вони є наслідком не завжди ефективної діяльності гілок влади, недосконалості законодавчої бази, а також відсутності ефективних механізмів контролю за дотриманням норм і вимог законів органами виконавчої влади. Суперечності чинного законодавства та правова неврегульованість широкого кола питань економічного розвитку, зокрема ринкової трансформації, нероздільність власності та влади за домінування останньої – це далеко не повний перелік основних загроз в інституційній сфері країни. В даному контексті деструктивною для економічної безпеки є слабкість судової влади, зокрема механізму виконання її рішень. Все це створює сприятливе середовище для поширення корупції,

дискредитує державну регуляторну політику та формує зневажливе ставлення населення до державної влади в цілому.

Суттєвий вплив на всі складові економічної безпеки держави справляють загрози у соціальній сфері, основною з яких є занижена вартість робочої сили. Наслідком цього є зниження сукупного рівня доходів, а отже й платоспроможності населення, брак стимулів зростання його кваліфікаційного потенціалу. Загрози у соціальній сфері виявляються також у погіршенні демографічної ситуації (старіння та погіршення здоров'я населення, високий рівень смертності, скорочення тривалості життя тощо), відсутності мінімальних соціальних гарантій населенню з боку держави, зростанні частки малозабезпеченого населення, що проживає нижче рівня бідності. Все це провокує виникнення глибокої диференціації населення за рівнем доходів, катастрофічне поширення бідності та безробіття, а також зростання соціальної напруженості у суспільстві.

У фінансовій сфері серед основних загроз економічній безпеці можна виділити структурну незбалансованість фінансового сектора економіки, низький рівень капіталізації банків, що не відповідає вимогам політики зростання та структурно-інноваційної перебудови економіки, низький рівень розвитку фондового ринку тощо.

У науково-технічній сфері формується одна з найсуттєвіших загроз економічній безпеці країни, а саме – низький рівень інноваційного розвитку реального сектору економіки. Відсутність дієздатних механізмів стимулювання інноваційної діяльності підприємств та організацій приводить до деградації науково-технічного потенціалу, повільного оновлення продукції виробничого комплексу та втраті нею в умовах глобалізації конкурентоспроможності як на міжнародному, так і на внутрішньому ринку країни. Загрозу в даній сфері становить також низький рівень фінансування державою та приватними інвесторами наукової діяльності, що призводить до згорання науково-дослідних й конструкторських робіт, закриття науково-дослідних інститутів та конструкторських бюро, масового звільнення висококваліфікованих спеціалістів та їх виїзду за кордон.

Однією з істотних загроз економічній безпеці держави в зовнішньоекономічній сфері є так званий «відтік капіталу» за кордон, що призводить до втрати продуктивного потенціалу країни, зменшення податкової бази і контролю над грошовими коштами. Серед основних причин виникнення даної загрози можна виділити відсутність сприятливого інвестиційного клімату в країні, економічну і політичну нестабільність, високий рівень інфляції, слабку державну підтримку приватного бізнесу, високий рівень оподаткування, численні валютні та зовнішньоторговельні обмеження тощо.

Особливо актуальними на даному етапі розвитку української економіки є загрози, пов'язані з криміналізацією економіки. Типізація та корумпованість економіки, економічна злочинність і відмивання коштів є одними з основних чинників, що створюють реальну загрозу національній безпеці, адже вони негативно позначаються на всіх сферах суспільного життя, істотно впливають на обсяги та структуру ВВП, спотворюють офіційні дані про реальний стан економіки, спричиняють втрату податкових надходжень, провокують несправедливий та непрозорий розподіл національного доходу в суспільстві, як наслідок, через соціальну незахищеність громадян відбувається поширення недовіри населення до влади, що дестабілізує соціально-економічний розвиток країни. Криміналізація суспільства спричиняє зміни економічної активності населення, які, у свою чергу, є основним чинником макроекономічних криз.

Зростання тіньового сектору економіки становить значну загрозу безпеці національної економічної системи. Свідченням розширення тіньового сектору економіки є зростання рівня зареєстрованого безробіття, що вказує на перелив трудових ресурсів. Наслідком посилення даної загрози є послаблення соціального захисту населення та зниження його економічної активності, а також істотне зниження темпів економічного зростання на макrorівні в результаті відпливу значної кількості фінансових ресурсів [20, с. 57-58].

Разом з цим однією з найнебезпечніших загроз для суспільства та держави становить стрімке поширення злочинів у галузі економіки. Складність боротьби з даним явищем полягає в тому, що злочини у сфері економічної діяльності під впливом зміни умов господарювання та ринкової кон'юнктури, а також інших чинників характеризуються постійною зміною способів та форм

прот
лате
адек
тенде

вчин
прод
сприв
недос
відно
орган
держ
влади
тому,
а кон
це са
живи
небез
бізнес
систе
виріш

с
віднос
доході
ряду з
економ
значної
стале с

Т
виявля
цьому
оскільки
вплива
Зокре
посило

С
економ
зовнішн
послабл
економ
може по
у

виявлен
рівні ма
економ
таких як
України.

Зок
завданн
рис. 1.
визначен
ліквідаці

протиправної діяльності, що зумовлює складність виявлення цієї категорії та їх високу латентність. При цьому ефективність правоохоронної діяльності передбачає застосування адекватних засобів та методів протидії, а результати повинні чітко відзеркалювати основні тенденції щодо зміни напрямів активності злочинності у сфері економіки [21, с. 201–202].

Світовий досвід показує, що найбільш замасковані та добре сплановані економічні злочини вчиняються переважно в тих сферах економічної діяльності, де зосереджені високоліквідна продукція та ресурси, енергоносії, бюджетні кошти тощо. Поширення економічної злочинності сприяє законодавча неврегульованість економічних відносин, недостатній державний контроль, недосконалість системи оподаткування та ін. Сприятливі умови для укорінення в економічних відносинах організованої злочинності створюють такі явища як корупція та хабарництво в органах державної влади й управління. Корупція – це неправомірна діяльність у сфері політики та державного управління, яка полягає у використанні посадовими особами доручених їм прав та владних повноважень для особистого збагачення. Основна причина розквіту корупції полягає в тому, що посадові особи розглядають свої посади як інструмент для одержання особистої вигоди, а контроль за діями таких осіб з боку правоохоронних органів є неадекватним. Сфера економіки – це саме те середовище, заради якого чиновник і вступає у корупційні зв'язки, де корупція живиться і де найбільші прибутки. Тому зворотний вплив корупції на економіку особливо небезпечний, оскільки знижує ефективність економічної політики держави, змушує приватний бізнес переходити у тіньовий сектор, що тягне за собою порушення законодавства, спотворює систему оподаткування і правила підприємницької діяльності, підготує підприємців вирішувати свої питання поза правовим полем [21, с. 212].

Фінансове забезпечення функціонування економічної злочинності та тіньових економічних відносин відбувається шляхом відмивання коштів, тобто приховування незаконного походження доходів, які є джерелом ресурсів для нелегальної економіки. Це стає поштовхом до виникнення ряду загроз економічній безпеці держави, зокрема, великомасштабного поширення тіньової економіки, соціального розшарування та диференціації населення за рівнем доходів, зубожіння значної частини населення, зростання кількості випадків антисоціальної поведінки, що підриває сталі економічне зростання країни.

Таким чином, забезпечення економічної безпеки держави можливе лише в разі своєчасного виявлення та усунення уповноваженими органами державної влади вищезазначених загроз. При цьому важливо розуміти, що поділ загроз за окремими сферами прояву є досить умовним, оскільки загрози економічній безпеці, взаємодіючи між собою, із різним рівнем складності впливають одна на одну й рано чи пізно проявляються у всіх сферах економічної діяльності. Зокрема, зростання безробіття є вагомим чинником підвищення злочинності в державі, що посилює кримінальні загрози її безпеці.

Слід наголосити також на складності взаємних зв'язків між окремими чинниками загроз економічній безпеці держави та суто умовних межах всіх класифікаційних груп, в тому числі зовнішніх та внутрішніх: внутрішні загрози економічній безпеці можуть посилюватися чи послаблюватися під впливом зовнішніх факторів, при чому зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці можуть перешитатися і внаслідок цього, як правило, їх негативний вплив може посилюватися.

У контексті забезпечення належного рівня економічної безпеки України з огляду на виявлені зовнішні та внутрішні загрози національним економічним інтересам на офіційному рівні мають бути сформовані стратегічні цілі й тактичні завдання системи забезпечення економічної безпеки України, визначені у відповідних нормативно-правових документах, таких як Концепція економічної безпеки України та Державна стратегія економічної безпеки України.

Зокрема, вищезазначена Концепція економічної безпеки України має охоплювати мету, завдання, об'єкти, суб'єкти та інші складові економічної безпеки держави, представлені на рис. 1. Основною метою формування системи економічної безпеки є підтримання визначеного рівня соціально-економічного розвитку, а також попередження, виявлення та ліквідація (або мінімізація) внутрішніх та зовнішніх загроз у процесі захисту економічних

інтересів особи, суспільства, сім'ї, держави з урахуванням інтересів майбутніх поколінь [22, с. 148]. Основні завдання ефективної системи забезпечення економічної безпеки України формуються відповідно до виявлених реальних та потенційних загроз економічній безпеці держави в розрізі реалізації найважливіших національних економічних інтересів.

Організація та функціонування ефективної системи забезпечення економічної безпеки підприємства повинні ґрунтуватися на наступних принципах:

1. верховенство закону при забезпеченні економічної безпеки;
2. додержання балансу економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави;
3. взаємна відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки;
4. своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів;
5. пріоритет договірних (мирних) заходів у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру;
6. інтеграція національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою.

Об'єктами національної економічної безпеки є держава, суспільство, сім'ї, окремі громадяни, підприємства, установи, організації, окремі території, а також основні елементи системи економічної безпеки. Одночасно держава є не тільки об'єктом, але й основним суб'єктом національної економічної безпеки і здійснює свої функції в цій сфері через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Це не виключає участі громадян та їх об'єднань у підтримці економічної безпеки. Більше того, такі дії повинні всіляко заохочуватися державою. Однак активна участь громадян в забезпеченні економічної безпеки неможлива без усвідомлення ними важливості цієї державної справи і виявлення активної громадянської позиції.

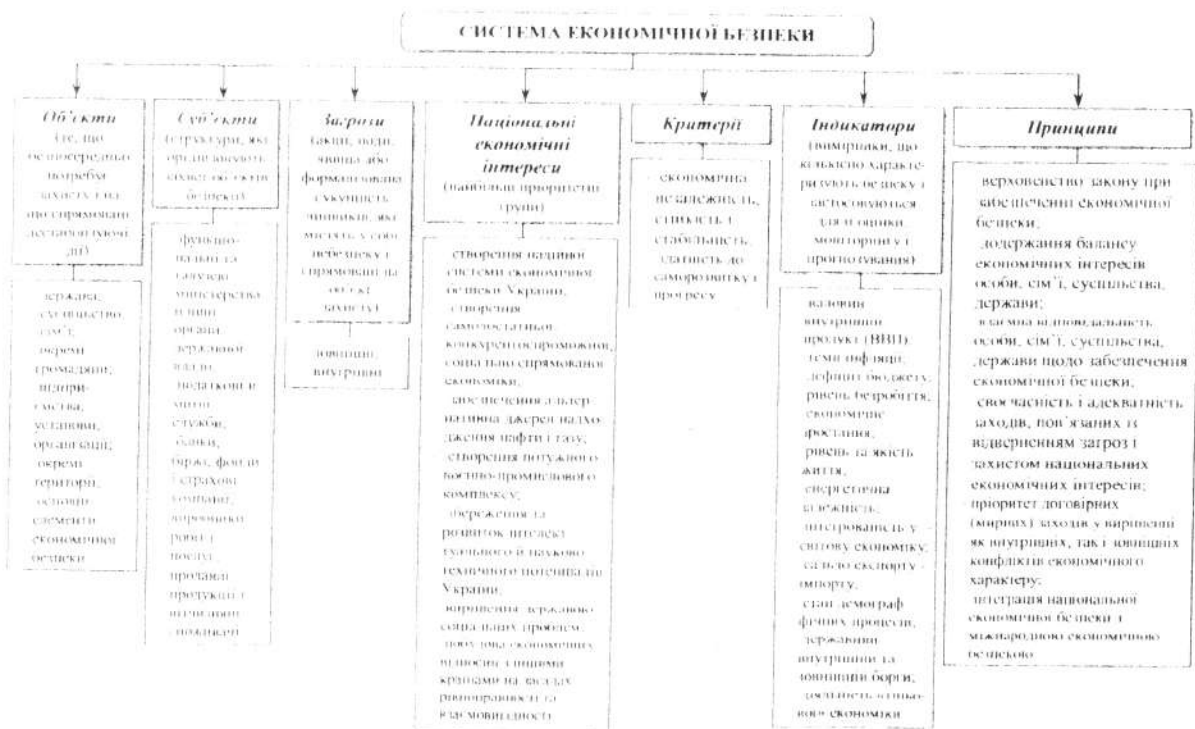

Рис. 1. Система економічної безпеки держави

Висновки. Отже, зрозуміло, що метою системи забезпечення економічної безпеки держави має бути гарантування стійкого та максимально ефективного функціонування національної економіки в умовах сьогодення та забезпечення високого потенціалу її розвитку в майбутньому. Забезпечення належного рівня економічної безпеки держави можливо в разі своєчасного попередження внутрішніх та зовнішніх загроз з метою мінімізації їх деструктивного

впливу на розвиток національної економіки. Така політика економічної безпеки держави буде ефективною при наявності стратегії і тактики економічної безпеки, визначених у відповідних нормативних документах, затверджених на загальнодержавному рівні. В зв'язку з цим подальшого дослідження потребують питання розробки Державної стратегії та Концепції економічної безпеки України, а також формування моделі ефективного управління економічною безпекою держави та механізму його забезпечення.

Література

1. Економічна безпека: навч. посіб. / [О. С. Користін, О. І. Барановський, Л.В. Герасименко та ін.]. – К.: Алерта; КНТ; Центр учб. літератури, 2010. – 368 с.
2. Городецкий, А. Вопросы безопасности экономики России / А. Городецкий // *Экономист*. – 1995. – № 10. – С. 46.
3. Чорнодід, І. С. Економічна безпека як категорія економічної теорії / І. С. Чорнодід // *Актуальні проблеми економіки*. – 2003. – № 11. – С. 13–20.
4. Новікова, О. Ф. Економічна безпека: концептуальні визначення та механізми забезпечення: [монографія] / О. Ф. Новікова, Р. В. Покотиленко. – Донецьк: НАН України. Ін-т економіки промисловості, 2006. – 408 с.
5. Шитко, О. С. Види і чинники безпеки ієрархічних економічних систем: теоретико-методологічний аспект / О. С. Шитко // *Актуальні проблеми економіки*. – 2006. – № 5. – С. 78–85.
6. Славин, Г. Б. Энергетическая безопасность: термины и доктрины / Г. Б. Славин, М.Б. Чельцов; под ред. М. И. Воропая / ИСЭМ. Предпр. – Иркутск, 1999. – № 4. – С. 31.
7. Пастернак-Таранушенко, Г. А. Філософські засади забезпечення економічної безпеки держави (з викладенням основ філософії екоєстеміту) / Г. А. Пастернак-Таранушенко // *Національний інститут проблем міжнародної безпеки [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: http://www.niisp.gov.ua/vydanna/raporata/issue.php?s=prnb5&issue=2001_1-2.
8. Абалкин, Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. Абалкин // *Вопр. экономики*. – 1994. – № 12. – С. 4–13.
9. Архипов, А. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов // *Вопросы экономики*. – 1994. – № 12. – С. 36–44.
10. Шлемко, В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.
11. Концепція економічної безпеки України / [В. М. Гесць, Б. С. Кваснюк та ін.]; кер. проекту В. М. Гесць. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
12. Жаліло, Я. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: монографія / Я. Жаліло. – К.: НІСД, 2003. – 368 с.
13. Современный экономический словарь: 2-е изд., испр. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 479 с.
14. Мунтіян, В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян – К.: КВЦ, 1999. – 462 с.
15. Медвідь, Ф. Економічна безпека: небезпеки і загрози національним та національно-державним інтересам України / Ф. Медвідь // *Вісник УАДУ*. – 2003. – № 2. – С. 129–135.
16. Єрмошенко, М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К., 2001. – 309 с.
17. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / [В. М. Гесць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, та ін.]. – Х.: ВД «Анжеск», 2006. – 240 с.
18. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України (Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.
19. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-IV // *Голос України*. – 2003. – 22 лип. – С. 20–21.
20. Шитко, О. С. Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем: регіональний аспект / О. С. Шитко. – К.: Генеза, 2006. – 288 с.
21. Економічна безпека: навч. посіб. / [О. С. Користін, О. І. Барановський, Л.В. Герасименко та ін.]. – К.: Алерта; КНТ; Центр учб. літератури, 2010. – 368 с.
22. Флейчук, М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації / М.І. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2008. – 660 с.

Наукове видання

**ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
АКАДЕМІЧНОЇ ТА УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ НАУКИ**

Збірник наукових праць
за матеріалами

V Всеукраїнського науково-практичного форуму
установ НАН України та ВНЗ України

Комп'ютерна верстка В.А. Шут, П.О. Ахтирська

Підп. до друку 07.12.2012 р. Формат 60x84 1/16
Папір ксероке. Друк різнограф.
Ум. друк. арк. – 21,74
Тираж 150 прим.

Макет та тиражування виконано у поліграфічному центрі
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка
36011, Полтава, Першотравневий проспект, 24
Свідомство про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК, № 3130 від 06.03.2008 р.
